

ЗАМОНАВИЙ ХИТОЙ АДИБАЛАРИНИНГ ХИТОЙ АДАБИЁТИДАГИ ТУТГАН ЎРНИ

Инсоният тарихидаги энг қадимий цивилизациялардан бири сифатида Хитой цивилизацияси эътироф этилади. Мамлакатнинг тарихи, маданияти, фан ва санъати, шу жумладан, адабиёти синологлар томонидан зўр қизиқиш билан ўрганиб келинмоқда. Хитойда аёллар адабиётининг пайдо бўлиши жуда қадим даврларга бориб тақалади ва тараққиёт нуқтаи назаридан катта даврни қамраб олади. Битта мақола доирасида бу масалани қамраб олиш душвор. Шу боис, мақола объекти сифатида XX асрнинг иккинчи ярмида яшаб ижод этган ижодкор аёллар фаолияти танланди. Бу давр Хитойда аёллар адабиёти ривожини янги босқичга кўтарилган давр ҳисобланади. Чунки XX асрда Хитой тарихидаги энг йирик воқеалардан бири бўлган “маданий инқилоб” (1966-1976) дан сўнг мамлакат ҳаётининг барча жабҳаларида тубдан ўзгаришлар содир бўлди. 1960 йилларнинг ўрталаридан мамлакат тарихий нуқтаи назардан янги мафкуравий тизимга ўтди, ички бошқарув сиёсатида коммунистик идеологиянинг ҳукмронлиги қарор топди. Бу мафкура қандай оқибатларга олиб келганлиги бугунги кунга қадар ҳам сиёсатчилар томонидан баҳс ва мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда. Бу хусусида кўплаб илмий тадқиқотлар, таҳлилий материалларни кўрсатиш мумкин. Бу давр хусусиятини лўнда қилиб: ҳар қандай ҳур ва эркин фикр бўғилган, тазйиққа учраган, илм-фан ва таълим инқирозга юз тутган, ўзаро ишонч йўқолган, мамлакатнинг иқтисодий ҳолати танг бир аҳволга келган, маданий кадриятларга жиддий шикаст етган тарзида ифодалаш мумкин. Қолаверса, коммунистик мафкуранинг оқибатлари ўзбек халқи учун ҳам фожеали бўлганлиги тарихдан маълум. Бу ўзгаришлар давр кўзгуси ҳисобланган адабиётга, хусусан, аёллар адабиётига ҳам жиддий таъсир кўрсатди. Хитой аёллар адабиёти кучли ривожланган мамлакатлардан бири ҳисобланади.

XX асрнинг аёллар адабиётининг истеъдодли намояндалари сифатида Юань Цзин, Цао Мин, Бай Лан, Су Цин, Ян Цзян, Цжан Айлин, Люй Бичэн номлари эътироф этилади. Буларнинг ижоди замонавий хитой “аёллар адабиёти” га тамал тоши бўлиб қўйилди. Агар уларнинг ҳаёти ва ижодига назар ташласак, уларнинг ҳаёт йўлида ўша давр ижтимоий муҳитининг таъсири яққол кўзга ташланади. Уларнинг барчаси олий маълумотли, аксарияти зиёли ва бой хонадонларнинг фарзандлари, хорижда таҳсил олишган, мамлакат ҳаётида фаол иштирок этишган.

Бу давр аёллар адабиётида муҳим ўрин тутган адиба ва шоиралардан яна бири 萧红 Сяо Хун (1911–1942) бўлиб, унинг асли исми 张乃莹 Чжан Найин хитой реалистик адабиётининг йирик намояндаси, машҳур адиб Лу Синнинг шогирди ва ижодининг давомчиси. “Ташландик”, “Ҳаёт ва ўлим майдони” каби асарлари ва бир нечта ҳикоялар тўплами муаллифи. Адиба таржимаи ҳоли ва ижоди танқидчилар, тадқиқотчилар томонидан бир қадар ўрганилган¹. Жуда қисқа умр кўришига қарамай Сяо Хун адабиётда ўз ўрнига эга бўлган ижодкор ҳисобланади. Унинг ижоди аёллар адабиётига янги бадий усуллар ва мавзулар киритганлиги билан характерланади. Адиба ижодига хос асосий хусусиятлардан бири воқеликнинг тасвирида икир-чикир натуралистик баёнга берилмасликдир, ёрқин реалистик тасвирнинг устуворлиги. Бу хусусият унинг илк ҳикояси ҳисобланган “弃儿” (“Ташландик”) номли автобиографик ҳикоясидаёқ сезилади. Ҳикоядаги тақдир измига ташлаб қўйилган, вазият тақозоси билан қарз ботқоғига ботган ҳомиладор қиз образи Сяо Хуннинг прототипидир². Адибанинг баён услубида, бир томондан, хитой халқ оғзаки ижодига хос бўлган жиҳатлар, иккинчи томондан, Лу Син, Ба Цзин, Лао Ше, учинчи томондан, ғарб ёзувчиларининг услуби таъсири синкретик тарзда намоён бўлади.³ Сяо Хун ижодий изланишлари акс этган ва адибага машҳурлик келтирган энг йирик асар “生死场” («Ҳаёт ва мамот майдони», 1935) қиссасидир. Адиба ижодига бағишланган барча тадқиқотларда албатта бу асарга маҳсус тўхтаб ўтилади. Унчалик мураккаб бўлмаган хроникали сюжет қоидасига кўра ёзилган бу асар шакл ва қурилишига кўра 中篇小说 чжунпяньсяшо (ҳажман ўртача) жанрига тўғри келади. Н.А. Лебедева асар кучли лирик асосга эга эканлигига ишора қилиб баён услубида 散文 саньвэнь жанри хусусиятлари ҳам мавжуд эканлигини таъкидлайд⁴. Турли ҳажмдаги ўн етти бобнинг 11 бобида оддий деҳқонларнинг

¹ Го Юйбин. Сяо Хун пинчуань (Сяо Хуннинг танқидий биографияси). - Пекин, 2009; Лебедева Н.А. Сяо Хун. Жизнь. Творчество. Судьба. Дальнаука, 1998); Лу Синь. Сюйянь (Предисловие) // Сяо Хун цюаньци (Полное собрание сочинений Сяо Хун в двух томах). Харбин, 1991. Т. 1. С. 54–55; Ма Ли. «Шэнсычан» дэ сяньшичжун тэчжэн (Особенности реализма «Поля жизни и смерти») // Вэньсюэ цзяюй. 2008. № 3. С. 78–79; Сяо Хун. Шэнсычан (Поле жизни и смерти) // Сяо Хун цюаньци (Полное собрание сочинений Сяо Хун в двух томах). Харбин, 1991. Т. 1. С. 55–144; Ху Фэн. Духоуци (Послесловие) // Сяо Хун цюаньци (Полное собрание сочинений Сяо Хун в двух томах). Харбин, 1991. Т. 1. С. 144–147; Goldblatt H.C. Hsiao Hung. Boston, 1976; “Поле жизни и смерти”: эстетика реализма писательницы Сяо Хун // Общество и государство в Китае: XLII научная конференция: Часть. 2 / Ин-т востоковедения РАН. - М.: Учреждение Российской академии наук Институт востоковедения (ИВ РАН), 2012. - 385 стр. - Ученые записки Отдела Китая ИВ РАН. Вып. 6. С. 363–367.

² Го Юйбин. Сяо Хун пинчуань (Сяо Хуннинг танқидий биографияси). - Пекин, 2009- Б.50-52

³ Ма Ли. «Шэнсычан» дэ сяньшичжун тэчжэн (Особенности реализма «Поля жизни и смерти») // Вэньсюэ цзяюй. 2008. № 3. С. 78–79

⁴ Лебедева Н.А. Сяо Хун. Жизнь. Творчество. Судьба. Дальнаука, 1998. - Стр.-

тинч ва осуда маиший ҳаёти, 6 бобида эса япон оккупацияси даври турмуш манзаралари тасвирланади. Қиссада қишлоқ ҳаёти, табиат ва ҳайвонот олами, маиший турмуш деталлари ўта ҳаётӣ тасвирланиши адибанинг болалиги қишлоқда ўтганлиги билан изоҳланади ⁵.

Қиссада деҳқонлар турмушининг кенг манзараси, уларнинг тирикчилик мани бўлган оғир ва машаққатли дала меҳнати, болалик ва кексалик, ҳаёт ва ўлим ҳақидаги тасаввурлари акс этган. Адиба ижодини тадқиқотчилардан бўлган олим Ху Фэн асар ҳақида фикр билдириб айтган қуйидаги гаплари унга берилган таъриф : « ...телба-тескари кўпайиш, тартибсиз ўлим, қон билан беланган қора тупроқ ва кейин ҳосил йиғимидан чорва молларини овқатлантиришгача бўлган ҳаёт бамисли чумолиларники каби» ⁶. Мана шу қарашларнинг барчаси Ван хола ҳикоялари воситасида, унинг тилидан баён этилади. Сяо Хуннинг маҳорати шундаки шу бир қарашда ғамгин маиший ҳаёт замирида хитой қишлоғининг гўзал манзараси, унинг шовқин-суронли ҳаёти, буғдой далаларида эсан шабадаларнинг майин шивирини назардан четда қолдирмади. Қиссада қишлоқ билан боғлиқ тасвирлардаги пессимистик рух, фожеали қисмат япон оккупацияси билан боғлиқ бобларида янада чуқурлашади. Эркакларнинг камайиб кетиши, аёлларнинг турли жисмоний зўравонликка учраши, қачонлардир ҳаёт қайнаган далаларнинг тобора ҳувиллаб бориши изчил баён этиб борилади. Асарнинг бу қисмида оддий қишлоқ қизи Цзинь Чжи тақдири мисолида ўша давр хотин-қизлари тақдири типиклаштирилади. Муносиб турмуш тарзи илинжида шаҳарга кетган Цзин Чжи наркоманлар кўлида тикувчилик қилишдан ўзга иш топа олмайди. Қиссада ҳаёт ва ўлим майдонида орзулар ва армонлар, шодлик ва қайғу, ёшлик ва кексалик, матонат ва сабр ёнма ён юзага чиқади.

XX асрнинг 50-йилларига келиб, Мао Цзэдуннинг адабий идеологияси бутун мамлакат бўйлаб ҳал қилувчи кучга айланди. Бу идеологиянинг асосида адабиётнинг ижтимоий-сиёсий самарадорлигини ошириш турарди. Бир сўз билан ифодалаганда, адабиёт синфий, сиёсий манфаатларга хизмат қилиши, бўйсунуши лозим эди. Мазкур идеология ҳар қандай ижод эркинлигини тақиқлар эди. Натижада бу сиёсатга қарши бўлган ва уни қўллаб қувватламаган кўплаб ижодкорлар хорижга чиқиб кетдилар. Аксарият ёзувчилар таржималар билан шуғуллана бошладилар. Айни шу йиллари ҳам аёллар адабиёти ривожланишда тўхтамади. Аксинча, жуда кўплаб шоира ва адибалар адабиёт саҳнасига кириб келдилар. Юань Цзин, Цао Мин, Бай Лан, Су Цин, Ян Цзян, Цжан Айлин, Люй Бичэн ва бошқа ўнлаб ижодкор шулар жумласидандир.

⁵ Goldblatt H.C. Hsiao Hung. Boston, 1976; – Стр.14

⁶ Ху Фэн. Духоуцзи (Послесловие) // Сяо Хун цюаньцзи (Полное собрание сочинений Сяо Хун в двух томах). Харбин, 1991. Т. 1. С. 145.

Уларнинг ижоди турли дунёқараш ва ғояларнинг ифодаси бўлиб, бадиийлик жиҳатидан ҳам фарқланади. Улардан айримлари мавжуд вазиятга теран қараб, бадиий баркамол асарлар яратган бўлсалар, айримлари Коммунистик партия ғояларининг тарғиботчи, мафкура хизматчиси сифатида фаолият юритганлар.

XX аср Хитой адабиётида “энг истеъдодли” деб эътироф этиладиган ижодкор аёлдан яна бири сифатида Чжан Айлин 张爱玲(1920-1995) номи зикр этилади. Чжан Айлин ижодининг айрим қирралари синологлар томонидан ўрганилган. Жумладан, Лео Ли⁷, Ли Оуфань⁸, Николь Хуан⁹, Ван Аньи¹⁰, Ю.А. Куприянова¹¹ ларнинг ишлари шулар жумласидандир.

Чжан Айлин ўз ижодини 11 ёшида бошлаган бўлса-да, адибага ҳақиқий машҳурликни унинг Шанхайда яшаган даврларда қилган ижоди келтирди.

Сиёсий вазият туфайли адибанинг ҳаёти гоҳ Гонконгда, гоҳ Шанхайда кечган. У томонидан нашр қилинган "傾城之戀" (“Ташландиқ шаҳардаги муҳаббат”) романи, “Олтин кишанлар” қиссаси, 赤地之戀, (“Куйган заминдаги ишк”), 流言 (“Ғийбатлар”), 怨女 (“Баджаҳл хоним”), “半生緣” (“Ярим умр), “張看” (Катта очилган кўзлар), “惘然記” (Меланхолия) каби қатор романлари адибага мисли кўрилмаган машҳурлик келтирди. 1955 йилда Айлин мамлакатни тарк этиб АҚШга чиқиб кетишга мажбур бўлди. Муҳожирликда яшаган даврларида Айлин хитой адабиётининг машҳур намуналарини инглиз тилига таржима қилди. У нафақат ёзувчи, педагог, таржимон, балки кинорежиссёр сифатида ҳам машҳур. Шунингдек, унинг асарлари асосида кинофильмлар ҳам ишланган.

Чжан Айлин насрнинг деярли барча жанрларида самарали ижод қилган. Унинг қаҳрамонлари асосан оддий аёллар бўлиб, асарлари учун манба бўлган воқеалар аксарият ҳолларда адибанинг шахсий ҳаётидан олинган. Табиийки аёллар мавзуси кўтарилганда, албатта, оила, никоҳ, аёл руҳияти каби масалаларга эътибор қаратилади. Шу билан бирга Чжан Айлиннинг маҳорати шундаки у аёл тақдири орқали ўша даврнинг тарихий воқелигини, сиёсий вазиятни ҳам тасвирга ола билади. Давр жиҳатдан адиба кўпроқ 30-40 йилларда содир бўлган воқеаларни қаламга олади. Бу хитой жамияти учун ўзига хос ўтиш даври эди. Шу сабабли адиба асраларида конфликт асосини анъанавий “эски” ва “янги” дунё тўқнашуви ташкил қилади.

⁷ Huang N. Introduction//Chang E. Written on water. – New York, 2004. P.IX-XXVII

⁸ Li Oufan. Shanghai modeng – yi zhongv dushi wenhua zai shanghai 1930-1945. - Beijing, 2001

⁹ Lee L. Shanghai modern: The Flowering of a New Urban Culture in China 1930-1945. – Cambridge MA, 1999

¹⁰ Ван Аньи. Такая обычная и земная Чжан Айлин.// Китайские метамарфозы: современная китайская художественная пароза и эссеистика/ Составитель и ответственный редактор Д.Н Воскресенского. – Москва, 2007.

¹¹ Куприянова Ю.А. Образ новой женщины Китая в середины XX века в творчестве Чжан Айлин/Вестник СпбГУ. Сер. 13. 2014. Выпуск 4.- с.100-107

“Туйғу, ақл” (“色, 戒”, “Сэ, цзе”) номли ҳикояси анча шов шув ва таъқиқларга сабаб бўлган асарларидан бири бўлиб ҳисобланади. Ҳикоя 50 йилларда ёзилган бўлса-да фақат 1978 йилга келиб **Хуангуань** (“皇冠”) журналида нашрга рухсат берилди¹².

“Туйғу, ақл” одатда ҳикоя жанри қолипига сиғдириш мураккаб ҳисобланган тарихий мавзуда ёзилган. Ҳикоядаги деярли одатий кўринган маиший турмуш лавҳаларининг тағ заминида муҳим тарихий воқеаларга ишора ётади.

Ҳикояда аксарият иштирок этувчи аёлларни адиба бирор исм билан атамайди, балки “қор ёпқич” дея келтиради. Бундан асосий мақсад ўша пайтдаги ватанига хиёнат қилиш орқали жон сақлаётган мансабдорлар ва уларнинг аёлларининг қиёфасини яратиш эди. Уларнинг асосий машғулоти: дўконларни айланиш, ҳашаматли кийиниш, ресторанларда овқатланиш, мажонг¹³ ўйнаш, меҳмондорчилик, бир-бирларига басма бас уй жиҳозларини харид қилиш ва шу кабилар. Уларнинг суҳбат мавзулари асосан кимнинг бриллианти неча карат оғирликка эга ва қандай рангда эканлигининг, ким буюмларни қаердан харид қилади, ким кимга нима совға қилганлиги муҳокамасидан иборат. Бу суҳбатлар замирида ҳасад, иккиюзламачилик, худбинлик каби иллатлар ётади. Бу аёлларнинг хулқига қарама қарши ўлароқ ватанпарвар ёш талаба қизлар образи ҳам яратилганки, улар сотқинлик қилаётган мансабдорларни аниқлаш, улар ҳақида ахборот йиғиш ва ватани фойдасига “айғоқчи”лик қилишни ҳаётларини хатарга қўйиб бўлса-да бўйнига олишган. Адибанинг маҳорати шундаки, у воқеаларнинг одатий ривожини, ҳамма кутгандек якунини бермайди ёки ватанпарварлик ҳақидаги баландпарвоз ғояларни тарғиб қилмайди. Ватанпарвар “айғоқчи” қизнинг японларга хизматкор бўлган мансабдор шахсни севиб қолиши эпизодини киргизиш орқали воқеа ривожига кескин бурилиш ясайди. Натижада унинг ҳаётини сақлаш қолишга бўлган интилиши ўзи ва дўстларининг ўлимига олиб келади.

Адиба бу ватанпарвар талаба қиз образини орқали ҳар қандай сиёсий қалтис вазиятда ҳам аёлнинг ўзига хос қалби, ҳис-туйғулари бўй кўрсатиб туриши, баъзан ақл ва туйғу бир-бирини рад этиши, муроса қилолмаслиги каби фикрларни илгари суради. Ҳикоянинг “Туйғу, ақл” деб номланиши ҳам эҳтимол шунга ишорадир. Адиба хоин мансабдорларни оқлаш ёки қоралаш мақсадидан йироқ. У қаҳрамонларини бир томонлама талқин қилмайди.

¹² Бунинг икки сабаби бор. Биринчиси, ҳикоя сюжети адибанинг турмуш ўртоғи асл касби ёзувчи бўлган, аммо Япония назоратидаги ташвиқот ва тарғибот бўлими бошлиғи бўлиб ишлаган Ху Ланьчэн сўзлаб берган реал воқеалар асосида шакллантирилган эди. Кўп ўтмай адиба турмуш ўртоғи билан ажралади ва бу унинг руҳиятига жуда кучли таъсир кўрсатади. Чжан Айлин анча пайтгача ҳикояни нашр масаласи билан шуғулланмайди.

¹³ мажонг ёки мацзян ўйини — қиморга ўхшаш ўйин. Хитой, Японияда кенг тарқалган.

Хусусан, жаноб И образида ҳам шундай ёндашувнинг гувоҳи бўламиз. Унинг ҳаётида ҳам асло хотиржамлик йўқ. Бир томондан уни ўзи хизмат қилаётган япон ҳукумати, иккинчи томондан ватанпарвар “айғоқчилар”нинг агентлари кузатадилар. Устига устак оилада ҳам ўзини тўлақонли бахтли ҳисобламайди. Хотинининг доимий кузатуви ва назорати уни диоми хавотирда, нотинч яшашига сабаб бўлади.

Чжан Айлин қаҳрамонларининг катта бир туркумини талаба ёшлар образи ташкил қилади. Талабалар ҳаёти орқали Айлин мамлакатдаги таълим жараёнлари, таълимга бўлган муносабат масаласига ҳам безътибор эмаслигини намоён этади. Бундай ёндашув Ю.А. Куприянованинг таъбири билан ифодалаганда адибанинг Муқаддас Мария Аёллар коллежи, Гонгконг университети талабалари ва шанхайлик дугоналари билан бўлган муносабатлари ҳосиласи бўлиши мумкин. Шу сабабли унинг аксарият қаҳрамонлари булар тўқима образлар эмас, балки адиба ҳаёт йўлида тўқнаш келган инсонларининг прототипларидир¹⁴. Шу билан бирга унинг деярли барча асарларида қизил чизиқ сингари севги муҳаббат мавзуси мавжудлиги кузатилади. Аёллар, ота-оналарнинг оила ва никоҳга муносабати масаласи адибанинг доимо диққат марказида бўлган. Айниқса, жамиятда никоҳга моддий манфаат манбаи деб қараш (“Ташландиқ шаҳардаги муҳаббат”, “Олтин қаср ҳақида қисса”, “Кишанлар”) тенденцияси уни чуқур изтиробга солган.

Чжан Айлин ижодига бир томондан Хитой, иккинчи томондан Ғарб адабиёти таъсири сезилади. Одам ва оламга танқидий кинояли қараш, чуқур таҳлиллар, кичик ҳажмли қизиқарли воқеаларда кўпроқ адибанинг шахсий ҳаёт тажрибалари, адолат ва ҳақиқатни излаш тамойили устунлик қилади. Асарларининг тили ва адибанинг баён услуби тушунарли ва аниқ. Анча йилларгача адабий доираларда унинг номини тилга олиш ҳам тақиқланган эди. Унга адабий фаолият ниқоби остида хорижликлар фойдасига айғоқчилик қилган деган айблов тамғаси қўйилган эди. Аммо 1946 йилги мақолаларидан бирида у «Мен ҳеч қачон сиёсатга аралашмаганман, шунингдек мен ҳеч ким ҳеч қачон молиявий жиҳатдан қўллаб қувватламаган» деган сўзлари билан унга нисбатан билдирилган айбловлар туҳмат эканлигини билдирган¹⁵.

Хулоса қилиб айтганда юқорида айтиб ўтилган адибаларнинг ижоди турли дунёқараш ва ғояларнинг ифодаси бўлиб, бадиийлик жиҳатидан ҳам фарқланади. Улардан айримлари мавжуд вазиятга теран қараб, бадиий баркамол асарлар яратган бўлсалар, айримлари Коммунистик партия ғояларининг тарғиботчи, мафкура хизматчиси сифатида фаолият юритганлар.

¹⁴ Куприянова Ю.А. Образ новой женщины Китая в середины XX века в творчестве Чжан Айлин/Вестник СПбГУ. Сер. 13. 2014. Выпуск 4.- с.101

¹⁵ Чжан Айлин и китайская религия - <http://russian.cri.cn/841/2011/09/06/1s395599.htm>

Хитой аёл адабиёти ижодкорлари хитой адабиёти тарихини ранг-баранг, жозибадор асарлар билан бойитди. Мавзулар кўламига кўра хилма хил бўлган мазкур асарлар нафақат хитойлик китобхонларнинг, балки дунё бўйича адабиёт ихлосмандларининг сеvimли асарларига айланиб улгурди ва оmmалашди.